

Kitap Tanıtımı: Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah Mısır, İsrail, İtalya ve ABD

M. Yavuz ALPTEKİN*

Türkçeye Hasan Şen ve Balım Sultan Yetkin tarafından çevrilen ve 2015 yılında İletişim Yayınevi tarafından basılan *Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah Mısır, İsrail, İtalya ve ABD* isimli kitap, Amerika’lı akademisyenler Nancy J. Davis ve Robert V. Robertson tarafından kaleme alınmıştır.

Nancy J. Davis *DePauw Üniversitesi*’nde ve Robert V. Robertson ise *Indiana Üniversitesi*’nde Din Sosyolojisi alanında çalışma yapan iki profesördür. Yurt-dışında ilk baskısı 2012 yılında yapılan kitabın orijinal ismi *Claiming Society for God Religious Movements and Social Welfare Egypt, Israel, Italy, and the United States* şeklindedir.

Davis ve Robertson dini sosyal hareketler üzerine yıllarca araştırma yapmışlar ve bu araştırmalarına dayanarak “Dinsel Ortodokslar” diye isimlendirdikleri dini hareketlerle, muhtemelen seküler düşünceli insanların bir araya gelmesinden oluşan ve “Modernistler” diye isimlendirdikleri gruplar arasında önemli olduğuna inandıkları bir genellemeye varmışlardır. Bu genellemeye göre, “Dinsel Ortodokslar” kültürel açıdan Modernistlere kıyasla daha muhafazakar, tutucu ve hatta marjinal idiler. Ekonomik açıdan ise, tam aksine Modernistlere nisbetle çok daha “eşitlikçi” ve “yardımsever”diler (s. 20).

“Kitapta, dinsel açıdan Ortodoks dört hareketin öyküsünü anlatıyoruz: Mısır’da Cemaat El-İhvan El-Müslimin (Müslüman Kardeşler Cemiyeti/Örgütü), İsrail’de Şomrei Torah Sefardim (Sefarad Tevrat Muhafızları) ya da Şas, İtalya’da Conunzione e Liberazione (Comunion ve Kurtuluş), Amerika Birleşik Devletleri’nde Salvation Army (Kurtuluş Ordusu). Bu hareketlerin her biri toplumu “Kutsallaştırmak” için çabalar: vatandaşları yeni veya yenilenmiş bir inanç anlayışına ikna etmek, kamusal söyleme etkide bulunmak, kendilerine has inançları doğrultusunda –kulüpler, mesleki birlikler, okullar, sağlık kurumları, medya, sosyal hizmet kuruluşları, üniversiteler ve şirketler aracılığıyla – kamusal alana nüfuz etmek için çabalarlar. Bu dört hareket de kendi toplumlarındaki hukuku etki altına alma çalışır; bunlardan ikisi –Mısır’da Müslüman Kardeşler, İsrail’de Şas- Devletin yegâne hukuksal temeli olarak, ilahi buyruk olduğunu kabul ettikleri dinsel hukuku getirmek ister. Bu hareketlerin birincil hedefi -Tanrı için toplum talebi-, Modernitenin yaşam alanlarını dinsel ve dinsel olmayan olarak ayırmasına doğrudan karşı çıkmaktır” (s.26).

Kitabın yazarları, 1997 yılında Communion e Liberazione (CL)’u araştırmak için İtalya’ya gitmişlerdir. Çalışmaları, temasları ve gözlemleri sonucunda CL ile ilgili edindikleri fikir ve ulaştıkları tespiti kendi kalemlerinden alalım: CL “...Kilise’yi ve Papa’yı İtalya toplumu içindeki layık olduğu yere getirmek için çalışan Katolik Ortodoks bir hareketle tanıştık. İtalya’daki en büyük kilise dışı Katolik hareket olan CL, dinsel okullar, işsizlik merkezleri, evinden olmuş insanlar için yurtlar, yiyecek bankaları, indirimli kitabeveleri, tüketici

* KTÜ., Sosyoloji Bölümü, m.yavuzalptekin@gmail.com

kooperatifleri ve diğer kurumlardan oluşan büyük bir ağ (rete) kurmuştu. Bu kurumların hepsi de hareketten esinlenen veya harekete bağlı on binlerce iş yeriyle bağlantılıydı.”

Yazarlar bu cümlelerin devamında *Comunione e Liberazione*'un hedefini çok açık bir şekilde şöyle belirtirler: “Bu kurum inşasının çok açık bir hedefi vardı: İtalya’da geniş çaplı, seküler bir refah devletine duyulan gereksinimi azaltmak, paralel bir Hıristiyan toplumu kurmak” (s.22).

Davis ve Robertson, kitaplarında inceledikleri İslami sosyal hareket olan Müslüman Kardeşler örgütü ile ilk tanışmalarını da şöyle anlatırlar: “Yedi yıl sonra, Sydney’deki bir araştırma gezisinde Müslüman çoğunluğa sahip ülkelerden gelen ulusal çaptaki ilk anketleri çözümlerken, İslami Ortodoks bir hareket olan Müslüman Kardeşler Örgütü’nün Mısır’da, hem akademisyenler hem de devlet görevlileri tarafından “devlet içinde devlet” olarak adlandırılan aynı ölçüde kapsamlı, ülke çapında bir kurumlar ağı –camiler, dinsel okullar, klinikler, eşsizlik kurumları (agencies), fabrikalar, hukuki yardım büroları, eczaneler ve İslami bankalar- kurduğunu fark ettik. Müslüman Kardeşler’in kurumsal sosyal yardım programı, Mısır’ın dine duyarlı halk tabanını İslami bir politik düzenin tesisinde kullanma hedefini gözeterek, Mısır halkını İslamileştirmeyi amaçlıyordu. Müslüman Kardeşler cinsellik, aile, kadın erkek rolleri konusunda ilahi buyruk olarak kabul ettiği hükümleri yürürlüğe koyma peşindeyken diğer yandan da yoksulların ve dışlanmışların gereksinimlerine cevap verecek binlerce kurum inşa ediyordu” (s.22).

Yazarlar Mısır’daki Müslüman Kardeşler Teşkilatının devlet, silah ve terörize yöntemlerle ilgili özelliklerini şöyle anlatmaktadır: “...incelediğimiz gruplar arasında, bir kesimi, ağırlıklı olarak hareketin ilk otuz yılı içinde şiddete başvuran bir örgüttür. Yine de Müslüman Kardeşler, en başından beri, devlete bir alternatif olarak tabandan, birbiri ardına kurumlar inşa etmeye yönelik sabırlı, aşamacı, şiddet yalısı olmayan bir programı öncelikli olarak yürütmüştür. Müslüman Kardeşler camiler, dini okullar, klinikler, hastaneler, İslami bankalar, tekstil fabrikaları, kreşler, gençlik dernekleri, sosyal yardımlaşma kurumları, işsizlik hizmetleri ve yasal acil yardım hizmetlerinden oluşan kitlesel, merkezi olmayan bir ağı kurmak suretiyle Mısır devletini devre dışı bırakmıştır” (35).

“Kitapta öykülerini anlattığımız hareketler, bugün dünyada –dinsel veya seküler- en tanınmış, en başarılı hareketler arasındadır. Müslüman dünyadaki en güçlü İslamcı Hareket olan Müslüman Kardeşler, 2011 yılında Hüsnü Mubarek’in devrilmesinden önce Mısır parlamentosundaki en büyük muhalif grubu oluşturdu, Mubarek sonrası parlamentoda ise en büyük parti oldu, yetmiş ülkede de kolları vardır. “İsrail tarihindeki en çarpıcı seçim başarısı”nı gösteren Şas, 1983 yılından itibaren büyüyerek ülkenin en büyük dinci partisi haline gelmiş, İşçi Partisi, Likud ve Kadima koalisyonlarında anahtar parti olmuştur. *Comunione e Liberazione* “günümüz İtalya’sındaki en büyük (Katolik) yenilenme hareketidir” ve altmış ülkede örgütsel varlık göstermektedir. Birleşik devletlerde ise, Evanjelik Protestan Kurtuluş Ordusu, ülkenin –din temelli veya seküler olsun- hayır kurumları arasında en büyüğüdür ve 110’dan fazla ülkede etkindir. Kitabımızda bu hareketlerin her birinin, inanç geleneklerindeki, sosyal ve kültürel ortamlarındaki, politik bağlamlarındaki kayda değer farklılıklara rağmen aşamalı, uzun vadeli ve göze batmayan

benzer bir kurum inşası planı kullandıklarını gösteriyoruz: Müslüman Kardeşler ve Şas, bunu, dini hukuka göre yönetilecek yeni devletlerin bir ön provası olarak görür; Comunione e Liberazione kapsamlı seküler devleti gereksiz kılacak bir Hıristiyan toplumun inşası olarak görür; Kurtuluş Ordusu ise, İsa'nın ikinci Gelişi'nin hızlandırılması olarak görür" (s. 28-29).

Kitaba göre, Şas teşkilatı İsrail'de öylesine güçlüdür ki, onun "...dinsel, kültürel ve ekonomik kurumlarından oluşan "vekil devleti", aşırı ortodokslara kendilerini İsrail toplumunun geri kalanından ayırı tutma özerkliğini bahşeder" (37).

Yazarlar, İtalya'daki Comunione e Liberazione ile ilgili şu detaylara yer verirler; "...1945 yılında Peder Luigi Gussani tarafından, sadece "teolojik" bir hareket olarak kurulmuş fakat 1986'dan bu yana ülke çapında, CL'den esinlenen 35.000 tane işyeriyle bağlantılı 1.100 kar amacı gütmeyen hayırsever, kültürel ve eğitsel kurumdan oluşan kapsamlı bir ağ oluşturmuştur. ...CL bugün, üyelerinin maneviyatını yükseltme ve büyük oranda devlet dışı olan bireysel girişimlerin, işyerlerinin ve sosyal hizmet örgütlerinin insani gereksinimleri karşılamadaki becerisini sergileyeceğini umduğu Katolik kurumların "paralel toplumu"nu inşa etme yolunda çaba harcamaktadır" (38).

Yazarlar, Kurtuluş Ordusu'nun diğerlerine göre şu farkına vurgu yaparlar; "...ABD Kurtuluş Ordusu, öykülerini anlattığımız diğer hareketlerden farklı olarak hiçbir zaman resmi politika alanına girmemiştir. Bununla birlikte hareketin meramı politiktir. Amerika'nın yaşam önceliklerine, maddeciliğe ve yoksulların ahlaki açıdan suçlu çıkarılmasına karşı çıkar ve Capitol Hill'deki perde arkası lobicilik aracılığıyla devleti, Hıristiyan yönelim olarak gördüğü tarafa çekmeye çalışır" (39).

Davis ve Robertson, incelemiş oldukları dört değişik ülkedeki, dört farklı dine mensup, dört farklı dini hareketle ilgili olarak, sonuç mahiyetinde şu düşünceleri serdetmektedirler: "Bu kitapta öykülerini anlattığımız dinsel açıdan ortodoks hareketler hakkında karışık duygulara sahibiz. Genel anlamda, onların komüniteryanizminin/cemaatçiliklerinin "şefkatli" dediğimiz eşitlikçi yanını; yoksulların, işsizlerin, evsizlerin veya hastaların yaşamlarını iyileştirme ve zengin ile yoksul arasındaki uçurumu kapatma yönündeki üstün gayretlerini; bütün vatandaşların gereksinimlerini karşılamak üzere ekonomiye müdahale etme çabalarını takdir ediyoruz. Fakat belli bir dini, toplumun ve hukukun temel taşı kılma hedeflerini doğru bulmuyoruz; komüniteryanizmlerinin/cemaatçiliklerinin "katı" veya otoriter yanını, yani kadınların çocuk doğurma tercihlerini kısıtlama, eşcinsel evlilikleri yasaklama, kadın ve erkek rollerini sıkı kurallara bağlama gibi çabalarını desteklemiyoruz. Biz bu hareketlerin öykülerini, olumlu çabalar olarak gördüklerimizi överek veya daha az hoşça gidebilecek gibi gelen yüzlerini eleştirerek anlatmaya çalıştık. Bazı okurlar bu hareketlere yönelik olumlu veya olumsuz kararlı bir duruş sergilememizi tercih ederken, bizim hedefimiz onları yargılamaktan çok, toplumları üzerinde güçlü etkilerde bulunan hareketler olarak sosyolojik açıdan anlamaktır" (24).

Bu "anlama" bağlamında yazarlar, giriş kısmının ilk paragrafında şöyle yazmaktadırlar: "Bugün bütün dünyada, dinsel açıdan ortodoks olan Hıristiyanların, Yahudilerin ve Müslümanların "fundamentalist"/radikal dinci hareketleri, korku verici bir biçimde sekülerleştiklerine inandıkları toplumlarda ve ülkelerde kendi inanç geleneklerini kurma

stratejisi noktasında birleşmiştir. Birçok akademisyen, politik gözlemci ve dünya lideri, özellikle 11 Eylül 2001'den bu yana, bu ortak hücum hattını silahlı mücadele ve terörizm odaklı olarak görürken; biz bu kitapta, en önde gelen ve başarılı dinsel ortodoks hareketlerin ortak stratejilerinin terörizm değil fakat sabırla, göze çarpmadan, bizim “devletin etrafından dolanmak” (*bypassing the state*) olarak adlandırdığımız bir biçimde, sivil toplumu ele geçirmek olduğunu gösteriyoruz” (s. 25).

Davis ve Robertson, “devletin etrafından dolanmak” tabirinin anlamını, onun önemi bağlamında ve dolaylı olarak şöyle açıklamaktadırlar: “Devletin etrafından dolanmak neden bu denli etkilidir? Yerel düzeyde küçükten başlayıp devletten uzak durmak dinsel açıdan ortodoks hareketlere, devlete acilen ve doğrudan karşı koymakla muhtemelen elde edilemeyecek yolları kullanarak gündemlerini hayata geçirme olanağı verir. Yine de tabandan yukarı gelişen bu girişimci strateji, birçok ortodoks hareket için sadece devlete yönelik bir reform veya uyuşma stratejisinden ibaret değildir; hedeflenen, toplulukların ve genel olarak toplumun bizatihi kökten dönüşümüdür. Öyküsünü anlattığımız hareketlerden ikisi için – Müslüman Kardeşler ve Şas- devleti seçim politikaları aracılığıyla gele geçirmek, toplumun Tanrı adına yeniden inşası açısından çok önemlidir. Comunion e Liberazione ve Kurtuluş Ordusu, devleti ele geçirmeyi doğrudan hedeflemez ama umutları bu yöndedir; gönüller ve zihinler değiştikçe devlet de değişecektir. Bu hareketlerden üçünün –Müslüman Kardeşler, Comunion e Liberazione ve Kurtuluş Ordusu- gerçekleştirdiği kurum inşası dünyadaki birçok toplumun dönüştürülmesini hedefleyen ulus ötesi bir çabadır” (s. 29).

Anlatılan hareketlerin çeşitli çevrelerce ‘irrasyonel’ ya da ‘gerici’ olmakla etiketlenmelerine karşın, yazarlar bu yaklaşımlar yerine onları “komüniteryan mantık” ile motive olan hareketler olarak kabul ederler. “Bu komüniteryan mantık, onları ibadet yerleri, okullar, sosyal refah kurumları ve sonuçta alternatif kurumların geniş ağları içinde büyüyen iş sahaları ve bazı durumlarda da devlet içinde paralel bir devlet veya toplum inşa etmeye yöneltir” (42).

Yazarlar kitaplarında ortodoks dini hareketlerle ilgili yargıların son yıllarda ve özellikle 11 Eylül'den sonra büyük oranda değiştiğini ve yapılan yorumların “hatalı” olduğunu vurgulamaktadırlar. İlk olarak bu hareketlerin veya bazı bireylerin neden şiddete başvurduğunu araştırmak önemli olsa da, kendilerinin kitaplarında inceledikleri bu grupların “şiddetsiz bir strateji” izleyerek çok daha yüksek bir başarı elde ettiklerine dikkati çekmek istemektedirler. İkinci olarak, bu tür komüniteryan hareketlerin faaliyetlerinin çoğunlukla “akıldışı” olduğu vurgulanırken; kendilerinin bu hareketlerin kendi faaliyet kapsamı içerisinde tutarlı bir “cemaatçi mantığa” sahip olduklarını tespit ettiklerini belirtmektedirler. Üçüncü olarak, medyada ve akademik çevrelerde bu tür dini hareketlerin “tutuculuğu”na vurgu yapılırken; onların “yardımsever” yanlarının yorumlarda eksik kaldığına dikkat çekmek istediklerine işaret etmektedirler (s. 26-27).